

Kos o Danteju, Boccacciu, Manzoni

Martina Ožbot

Trojna srečevanja z italijansko književnostjo

Tako kot je bila recepcija italijanskih avtorjev in njihovih del v slovenski književnosti omejena – vsaj v primerjavi denimo z nemško književnostjo v preteklosti in z angleško od sredine preteklega stoletja –, tako tudi med tujimi literaturami, ki se jim profesor Janko Kos prvenstveno posveča, *lettere italiane* ne zasedajo najvažnejšega mesta. Vseeno pa iz njegove bibliografije lahko opazimo, da se je v svojih delih kontinuirano srečeval tudi z italijansko književnostjo.

Z nekaj poenostavljanja lahko trdimo, da je v znanstveni in strokovni produkciji Janka Kosa italijanska književnost prisotna na tri načine. Najprej se je z njo ukvarjal kot z eno od evropskih literatur, ki so formativno vplivale na opus Franceta Prešerna kot osrednje figure slovenske književnosti in kot tistega slovenskega avtorja, ki se mu Kos posveča najdlje, nepretrgoma in ki po skoraj sedmih desetletjih proučevanja še vedno ostaja v središču njegovega zanimanja. V tovrstnih raziskavah je Kos proučeval genezo Prešernovega pesniškega obzorja in ugotavljal, koliko in kako konkretno je v Prešernovem literarnem svetu prisotna italijanska literatura, katere italijanske avtorje je poznal in za katere motivno-tematske, idejne in oblikovne značilnosti, ki jih lahko zasledujemo

v Prešernovih pesniških besedilih, je mogoče trditi, da izhajajo iz njegovega poznavanja italijanskih klasikov, predvsem Danteja in Petrarke pa tudi Ariosta, Tassa in še nekaterih literatov, ki so nanj lahko vplivali na osnovi njegove lastne bralske izkušnje z njihovimi deli kot tudi posredno, prek vloge, ki so jo imeli pri Prešernovih literarnih sodobnikih, predvsem nemških (Kos 1970: 135–138), in – kar je še važnejše – prek informacij, ki jih je Prešeren dobival od svojega mentorja in prijatelja Matije Čopa.

Poleg »prešernoslovnih« srečevanj z italijanskimi avtorji je Janko Kos o italijanski književnosti pisal v spremnih študijah k slovenskim prevodom posameznih del italijanskih klasikov, in sicer Dantejevega *Novoga življenja* v prevodu Cirila Zlobca (Kos 1956), Manzonijevih *Zaročencev* v prevodu Jaše Zlobca (Kos 1977) in Boccaccievega *Dekameron* v prevodu Andreja Budala (Kos 2003). V vseh treh primerih gre za klasična dela italijanske literature, izmed katerih je Dantejevo med slovenske bralce prišlo prvič, ostali dve pa sta bili v slovenščini že na voljo, Manzonijevo sicer pred tem predvsem v alternativni, Budalovi različici iz leta 1925, Boccaccievo pa prav tako v Budalovem prevodu (prvič objavljenem leta 1926), po letu 1980 pa tudi v prevodu Nika Koširja.

Nazadnje je treba omeniti še, da Janko Kos italijansko književnost obravnavana tudi v svojih učbeniško ali sintetično zastavljenih delih, kakršna so priročnika *Pregled slovenskega slovstva* (1974) in *Pregled svetovne književnosti* (1979) ter monografiji *Primerjalna zgodovina slovenske literature*¹ (1987) in *Primerjalna zgodovina svetovne literature* (2020); vsa razen zadnjega, nedavno objavljenega dela, so izšla v več natisih oziroma izdajah.

Posebej izvirno in poglobljeno je Kosovo pisanje o italijanski literaturi v zvezi s Prešernom, za recepcijo italijanske književnosti pri slovenskem bralstvu pa so izjemnega pomena tudi spremne besede k trem omenjenim delom. Zato se bomo v nadaljevanju posvetili temu sklopoma. Obravnava Kosovih pregledno ali učbeniško zastavljenih del bi zahtevala samostojno razpravo in jo v tem prispevku puščamo ob strani.

1 Gre za eno v mednarodnem merilu redkih del, ki poskušajo zgodovino nacionalne književnosti umestiti v širši, nadnacionalni kontekst. V tem smislu ima podobne ambicije kot Kosova monografija delo Alberta Asorja Rose o zgodovini italijanske književnosti kot evropske literature (Asor Rosa 2009), ki je sicer v svoji realizaciji od Kosovega tudi precej drugačno spričo tipoloških in razvojnih posebnosti italijanske književnosti.

Italijanska književnost v Kosovih študijah

Prešeren in italijanski avtorji

O vlogi evropskih romantikov in nasploh evropske literature v Prešernovem pesniškem in intelektualnem razvoju Kos obširno in celostno razpravlja v monografiji *Prešeren in evropska romantika* (Kos 1970), ki predstavlja knjižno izdajo njegove doktorske disertacije, pripravljene dve leti prej. Prek primerjalne analize Prešerna in evropskih romantikov se dotakne vprašanja vloge in vpliva starejših avtorjev, iz katerih se je napajala evropska romantika in se ob njih oblikovala, vključno z italijanskimi pisci, ki jih je Prešeren intenzivno spoznaval v letih študija na Dunaju, do neke mere pa verjetno že prej, kot dijak.

Kos svoje ugotovitve o pomenu italijanskih avtorjev za Prešernovo pesništvo sintetizira in nadgradi v *Primerjalni zgodovini slovenske literature* (1987), kjer italijansko klasično poezijo uvršča med poglobitve vire, ob katerih se je Prešeren pesniško oblikoval, in jih ima za vsaj toliko pomembne, kot so bili zanj rimski avtorji. Poleg Danteja in Petrarke naj bi Prešeren v dunajskem obdobju bral tudi pisce, kot so Boccaccio, Guarini, Ariosto in Tasso, čeprav kot poglobitveni vpliv na njegovo lastno poezijo ostajata Dante in Petrarca, in sicer tako v formalnem pogledu, kar zadeva Prešernovo recepcijo tercine, oktave in soneta (gl. tudi Novak 1995) kot tudi na motivno-tematski in idejni ravni, kjer je mogoče najti številne navezave na Petrarko in Danteja, tudi s pojavitvami njunih imen v Prešernovih pesmih, obenem pa s številnimi vsebinskimi navezavami na njuna besedila. Izmed teh vzporednic so bile nekatere znane že pred Kosovo študijo in so povsem očitne, denimo pri Prešernovih sonetih »Marsiktéri romar gre v Rim, v Kompostelje« in »Je od vesel'ga časa teklo leto«, ki sta v motivno-tematski realizaciji in poteku vsebine analogna Petrarkovima »*Movesi l'vecchierel canuto e bianco*« in »*Era l'giorno ch'al sol si scolaro*« (Kos 1987: 64), druge pa so morda nekoliko manj evidentne in drznejše, na primer domnevni paralelizem med Prešernovim sonetom »*Odprlo bo nebo po sodnem dnevi*« in temeljno motivno linijo *Božanske komedije*. Vsekakor bolj bistvena od te je navezava na Danteja, ki jo lahko opazimo v *Krstu pri Savici*, in sicer v liku Bogomile, ki v svoji poduhovljeni moči in vlogi, ki jo ima v pesnikovem življenju, spominja na Beatrice. Kljub pomembnosti navezav na Petrarko in Danteja, ki jih v Prešernovi

poeziji najdemo na številnih mestih v oblikovno in tematsko precej različnih besedilih, pa je njegova recepcija tovrstnih prvin temeljito predelana v skladu z romantično poetiko (ibid.: 64–66).

Poleg obeh najstarejših klasikov italijanske književnosti je Prešeren, kot ugotavlja Kos, gotovo poznal tudi druge italijanske avtorje in iz njihovih del vedé ali nevedé zajemal vzgibe za lastno pesnjenje. Med njimi so najvažnejši Michelangelo, Ariosto in Tasso. Prvi je morda s sonetom »O notte, o dolce tempo, benché nero« vplival na Prešernovo pesem »Življenje ječa, čas v nji rabelj hudi« iz cikla *Sonetje nesreče*, medtem ko je Ariostova sled opazna predvsem v lahkotnem, sproščnem in ironičnem tonu, ki preveva atmosfero v »Povodnem možu« in spominja na naravnost, ki jo pripovedovalec kaže v razmerju do podajane vsebine v *Besnečem Orlandu*. Drugače je s Tassovim vplivom, kakršnega bi lahko prepoznali v *Krstu pri Savici*, kjer je mogoče opaziti morebitne detajlne motivne analogije z *Osvobojenim Jeruzalemom* (ibid.: 66–67), predvsem pa je bil Tassov ep verjetno eden od virov za Prešernovo stanco v tej pesnitvi (prim. tudi Fišer 2003: 26–27). Dodati velja, da najdemo odmev Tassovega epa tudi v »Povodnem možu«; v izvorni objavi te balade se namreč pojavi primerjava med Urško in Armido, junakinjo iz *Osvobojenega Jeruzalema*. Tassovo ime najdemo nato tudi v »Glosi«, v sonetu »Iz srca svoje so kali pognale« *Sonetnega venca* pa Prešeren parafrastično omenja Tassa kot pesnika, »ki je Leonore / pel Estijánke imenitne hvale«. Poleg navedenih vzporednosti tako s Tassom kot z Ariostom obstajajo najbrž še druge, katerih verjetnost bi veljalo preveriti z novimi, naddrobnejšimi raziskavami, ki bi od blizu soočile Prešernova besedila z deli obeh italijanskih renesančnih pesnikov.²

Dante, Manzoni, Boccaccio

Bolj kot v raziskavah o Prešernovem odnosu do italijanskih piscev in njihovih del je Janko Kos ekstenzivno pisal o italijanski književnosti v spremnih študijah k trem italijanskim kanoničnim avtorjem, ki jih je tako približal slovenskim bralcem. V teh delih se je osredotočal na predstavitev tematsko-motivne in formalne značilnosti obravnavanih besedil, na pretres njihovih sporočilnih in interpretacijskih dimenzij ter vselej na njihovo relacionalno vpetost v širši

2 O odnosu Prešerna do Tassa je bilo nekaj analiz že opravljenih; gl. Cooper (1976) in Fišer (2003).

kontekst evropske književnosti, tako kar zadeva vire in genezo kot vplive. Posebej v študiji o Manzonijevih *Zaročencih* Kos predstavi tudi njihovo vstopanje v svet slovenske književnosti in njihov morebitni vpliv nanjo.

Kronološko prva je spremna beseda k Zlobčevemu prevodu Dantejevega *Novega življenja* iz leta 1956.³ Že iz tega spisa takrat petindvajsetletnega avtorja lahko razberemo po eni strani zanj značilen pristop k predstavljanju dane vsebine, ki je komunikativen in hkrati problemski, po drugi pa temeljno komparativistično naravnost, ki obravnava dane književnosti oziroma danega besedila vselej pripenja v širši socialno-kulturni in predvsem literarnozgodovinski kontekst. Tako v predstavitvi *Novega življenja* kot besedila, ki bi ga bilo po mnenju nekaterih kritikov treba tolmačiti po alegoričnem ključu, tovrstno interpretacijo zavrne ravno na primerjalni osnovi, ko Dantejevemu mladostnemu delu v prozi in verzih sopostavi pesnitev, ki je dejansko alegorična. Takole piše:

Naposled se ponesrečenost alegorične razlage najbolje razodene, če Vito novo primerjamo z resnično alegoričnimi deli srednjega veka. Znani Roman de la Rose pričuje, da se je značaj podob, v katere se je odevala srednjeveška alegorika, pomembno razlikoval od fabule, likov in posameznih delov Vite nove. Ob učeni, suhotni alegoriki srednjega veka je Vita nova svet zase, svež in oseben svet poezije. (Kos 1956: 8)

V nadaljevanju oriše še odnos med Dantejevo poezijo in širšo pesniško šolo *dolce stil novo* na eni strani ter trubadursko liriko na drugi, v sklepu pa omeni, da je Dantejevo mladostno delo »mnogo stoletij pred Goethejevimi Wilhelm Meisters Lehrjahre govorilo o notranjem življenju prebujenega evropskega človeka [...]« (Kos 1956: 22). Misel je zanimiva, saj dobro ponazarja, kako Kosov interes vselej presega okvire ene same literature in je usmerjen v razumevanje širših formacij, kot sta evropska in svetovna književnost.

Podobno je v skoraj petdeset let poznejši spremni besedi, ki jo je Kos za zbirko Kondor prispeval k izboru iz Boccaccievega *Dekameronu* v ponatisnjem

3 O italijanski kulturi in italijanskem kulturnem prostoru je Kos sicer pisal že leto prej, ko je v periodičnem tisku poročal o dveh italijanskih odzivih na Gradnikov prevod izbora Petrarkove poezije (Kos 1955).

Budalovem prevodu (Kos 2003), razvidna njegova naravnost k umeščanju danega avtorja in dela v širši kontekst. Tako Boccaccia najprej obravnava v italijanskem okviru in ga predvsem vzporeja z ostalima dvema trecentistoma, Dantejem in Petrarko, zatem pa nakaže povezave z nekaterimi viri, iz katerih je Boccaccio zajemal snov za svoje zgodbe, in omeni verjetne vplive njegove novelistične zbirke na poznejše avtorje, kot so Chaucer, Lafontaine, Balzac, Lessing in številni drugi. Podobno kakor mnogo prej v uvodu k Dantejevemu *Novemu življenju* tudi v spremni besedi k *Dekameronu*, skoz katero preseva vsa domišljenost avtorjevih stališč o razmerjih med klasičnimi deli evropske književnosti kot tudi njegova izkušnost s popularizacijo védenja o njej, se tudi tukaj kaže trdna zavezanost temeljni epistemološki usmeritvi, ki je komparativistična in ki obravnavano literarno delo opazuje prvenstveno v njegovi vpetosti v evropsko literaturo, čeprav obenem ob ustreznem upoštevanju partikularnega okvira, v tem primeru italijanske književne kulture na prehodu iz srednjega veka v renesanso.

Janko Kos postopa na podoben način tudi v spremni študiji k Manzonijevima *Zaročencema*, le da v njej odločno upošteva tudi slovenski okvir sprejemanja tega klasičnega dela romantičnega romanopisja. Trdna zasidranost razprave v slovenski literarnozgodovinski kontekst izrecno izhaja že iz Kosovega opažanja o nujnosti upoštevanja bralskih tradicij:

Na Slovenskem se dá kaj takega storiti samo tako, da poskušamo slediti tistemu, ki je pri nas prvi našel stik z Manzonijevim romanom in je – ne samo pri nas, ampak med prvimi v Evropi – poskušal iz svojega lastnega zornega kota dognati, kakšna je vrednost tega dela, nato pa ugotoviti, kako je pravzaprav s historičnim romanopisjem [...]. V mislih imamo Matijo Čopa, ki je bil med letoma 1820 in 1830 zvest Manzonijev bralec, občudovalec njegovih pesnitev, dram, načelnih spisov, in ki je s posebnim pritrdilom sprejel tudi *Zaročenca*. (Kos 1977: 26–27)

Obenem Kos spremno študijo k Manzonijevima *Zaročencema* vzame kot priložnost za razpravo o pojmu *zgodovinskega romana*, katerega opredelitev preverja ob upoštevanju zgodnejših, tudi nasprotujočih si pozicij o bistvu

zgodovinskega romana, predvsem idealističnega Crocejevega in historicističnega Lukáčsevega. Kos povzema notranjo paradoksalnost stališč obeh kritikov; pri Croceju se namreč naklonjenost Manzonijevemu delu bije s čistim estetskim postulatoma »prave« umetnine, pri Lukácsu pa sta si v navzkrižju doslednost prikazovanja zgodovinske realnosti kot najvišji kriterij v vrednotenju literarnega dela in priznanje Manzonijevega mojstrstva v nadzgodovinskem upodabljanju literarnih junakov. Ob pretresu in primerjavi obeh obravnav *Zaročencev*, ki si nasprotujeta v izhodišču, ne pa tudi v končnem pogledu na ta roman, Kos sklene, da tovrstni kontrasti pričajo o večni in nenehni aktualnosti vprašanja o odnosu »med romanom, zgodovino in moralo, ali natančneje povedano – med bistvom umetnosti in pa vlogo, ki jo lahko imata v nji zgodovinska resnica in moralna ideja« (Kos 1977: 17). Sam vprašanje ustreznosti razmerja med zgodovinsko resničnostjo in fikcijo v *Zaročencih* ob naslonitvi na Čopovo naklonjeno mnenje o tem romanu razreši na elegantno dialektičen način, in sicer s tem, da v Manzonijevi umetniški realizaciji predstavljene resničnosti uvidi komplementarnost obojega – zgodovine in zgodbe. Meni namreč,

da je navzočnost zgodovinopisja v *Zaročencih* nujen kontrast, ki nevtralizira tradicionalnost fabule o Renzu in Luciji, ki je seveda v običajnem smislu ‚romaneskna‘ [...]. Šele s tem, da se takšna fabula v *Zaročencih* prelomi s pomočjo strogih, skoraj grobo obdelanih zgodovinskih partij, izgubi svojo strogo konvencionalnost in se z zgodovino vred vključuje v višjo enoto [...]. (Kos 1977: 37)

Ob Kosovih spremnih študijah k prevodom je morda zanimivo, da se s problematiko samih prevodov oziroma s prevodno naravo obravnavanih besedil ne ukvarja; njegova pozornost je namenjena književnim stvaritvam kot takim, ne glede na jezikovne specifičnosti njihove konkretne realizacije in na posebnosti, ki jih predpostavlja prevodna recepcija književnih del. Pač pa so prevodi mestoma omenjeni na koncu posameznih poglavij v *Pregledu svetovne književnosti*, kjer se po obravnavi kronološko-vsebinskih sklopov avtor posveti »odmevom pri Slovencih«. Poudariti velja, da je v Kosovem razpravljanju tudi sicer mogoče zaslediti stališča in ugotovitve, ki so izrazito

relevantne na področju prevajanja, ne da bi avtor k temu stremel. Tako je na primer v *Primerjalni zgodovini slovenske literature* ob predstavitvi kompleksne problematike Prešernove sonetistike v evropski romantiki zapisal, da so v primerjavi s soneti nekaterih drugih romantičnih pesnikov, kot sta na primer Wordsworth in Mickiewicz, njegovi teksti lahko na prvi pogled videti »konvencionalni ali vsaj tradicionalni« (Kos 1987: 65). Dodamo lahko, da je s tem opažanjem mogoče vsaj deloma pojasniti doslej ne najbolj uspešen prevodni prodor Prešernovih poezij v druge literarne kulture, se pravi zaradi docela površinskega, čeprav ne nujno neutemeljenega vzporejanja njegovih poezij z besedili ciljnemu občinstvu znanih domačih pesnikov.

Komparativistična perspektiva in nacionalna književnost

Delo Janka Kosa je mogoče označiti kot eminentno komparativistično, hkrati pa je zagotovo temeljnega pomena za naše védenje o slovenski literaturi. Zanimivo (in na videz morda paradoksalno) je, da primerjalna književnost kot disciplina, za katero je značilna odprtost v univerzalnost književnosti (prim. Bessière 2017, Monterde 2019), ravno s primerjanjem in sopostavljanjem literarnih besedil, obdobj, tokov in drugih za raziskovanje literature relevantnih fenomenov lahko bistveno prispeva k poznavanju posamezne nacionalne književnosti kot partikularne realizacije literarne ustvarjalnosti in k zavedanju o njenih unikatnih posebnostih. To pravzaprav ne preseneča, saj drži, da se konceptualizacija lastne specifikke lahko vzpostavlja zgolj na osnovi diferenciacije v odnosu do Drugega, ta pa je mogoča šele prek védenja o Drugem in prek zavedanja o njegovi (in lastni) »drugačnosti«. Tovrstno védenje v pomembni meri ustvarja ravno primerjalni pristop. Tako je mogoče skleniti, da Kosov komparativisti ni pogled predstavlja temeljni prispevek k slovenski literarni zgodovini. Tako kot je Goethe vedel, da svetovna književnost pomeni obogatitev za posamezno nacionalno književnost, brez dvoma velja, da tudi primerjalna perspektiva na bistven način prispeva k razumevanju njene zgodovine, razvoja in značilnosti, tako tistih, ki si jih deli z drugimi književnostmi, kot tistih, ki so zanjo specifične.⁴ V tem smislu je Kosovo

4 Podobna je vrednost »primerjalne« perspektive tudi v jezikoslovju, kjer je sopostavljanje posameznih jezikovnih sistemov lahko bistven instrument pri spoznavanju značilnosti danega sistema. Tudi tu se prek pogleda »navzven«, ki ga omogoča metoda primerjanja oziroma sopostavljanja, lahko dokopljemo do bistvenih uvidov v posamezni jezik. Tovrstni paralelizem, ki druži raziskovanje jezika

znanstveno delo dalo proučevanju slovenske literature posebno, nujno potrebno in neprecenljivo dimenzijo – prek zgoraj predstavljenih študij tudi na področju slovensko-italijanskih literarnih odnosov.

Literatura

- Asor Rosa, Alberto, 2009: *Storia europea della letteratura italiana*. I-III. Torino: Einaudi.
- Bessière, Jean, 2017: »What is Left of Comparative Literature and World Literature? Notes on International Literature, Its Concrete Universality and Enigmaticity.« *Canadian Review of Comparative Literature/Revue Canadienne de Littérature Comparée*. 44/3. 407–419.
- Cooper, Henry R., Jr., 1976: »Tasso and Prešeren's Krst pri Savici.« *Papers in Slovene Studies*. 13–23.
- Fišer, Srečko, 2003: »Tasso in Prešeren. Prevajalčeve marginalije in malo literarne zgodovine.« *Primerjalna književnost*. 26/2. 21–41.
- Kos, Janko, 1955: »Italijanska kritika o Gradnikovem prevodu Petrarke.« *Slovenski Jadran*. IV/25, 17. 6. 1955. 5.
- Kos, Janko, 1956: »Uvod.« V: Dante Alighieri, *Novo življenje*. Prev. Ciril Zlobec, spremno besedo napisal Janko Kos. Ljubljana: Cankarjeva založba. 5–23.
- Kos, Janko, 1970: *Prešeren in evropska romantika*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Kos, Janko, 1977: »Roman med zgodovino in moralo.« V: Alessandro Manzoni, *Zaročenca*. Prev. Jaša Zlobec. Ljubljana: Cankarjeva založba. 5–39.
- Kos, Janko, 1979: *Pregled svetovne književnosti*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Kos, Janko, 1987: *Primerjalna zgodovina slovenske literature*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Partizanska knjiga. [2. izdaja: Ljubljana, Mladinska knjiga, 2001.]
- Kos Janko, 1991: *Prešeren in njegova doba*. Koper: Lipa.

in raziskovanje književnosti je dejansko logičen, saj tudi sami začetki primerjalnega proučevanja književnosti segajo v prvo polovico 19. stoletja, se pravi v čas, ko je bil primerjalni pristop v različnih znanostih v vzponu, med drugim tudi v jezikoslovju oziroma filologiji (prim. Swiggers 1982: 181–182, Bessière 2017: 407).

- Kos, Janko, 2003: »Giovanni Boccaccio – Dekameron.« V: Giovanni Boccaccio, *Dekameron*. Prev. Andrej Budal, verze prev. Ciril Zlobec. Ljubljana: Mladinska knjiga. 307–327.
- Kos, Janko, 2020: *Primerjana zgodovina svetovne literature*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Monterde, Antoni Martí, 2019: »World Citizenship and *Weltliteratur*: Revisiting the Origins of Comparative Literature.« *Canadian Review of Comparative Literature/Revue Canadienne de Littérature Comparée*. 46/3. 399–422.
- Novak, Boris A., 1995: »Prešernova recepcija jamskega enajsterca.« *Primerjalna književnost*. 18/1. 11–42.
- Swiggers, Pierre, 1982: »A New Paradigm for Comparative Literature.« *Poetics Today*. 3/1. 181–184.